

Oorkonden en Mededelingen

DE VERKOOP VAN DE HEERLIJKHEID

TILLEGEM IN 1285

In deel CV (1968) van dit tijdschrift verscheen van de hand van Dr. J. De Smet een opstel betreffende twee akten over de verkoop van de heerlijkheid Tillegem in 1285. Ter herinnering : Jan van Tillegem, zoon van ridder Walter van Wartenbeke, en zijn vrouw Peronele verkochten bedoelde heerlijkheid aan Jan Hubrecht, poorter van Brugge, voor 800 lb. Vl. Tillegem hing af van de heerlijkheid Voormezele bij Ieper. De verkoopakte werd dan ook verleden voor en uitgevaardigd door de leenheer Jan II, heer van Gistel, Voormezele en de Woestine (1285, juli). Graaf Gwijde van Dampierre bekrachtigde de verkoop als opperleenheer in september 1285 ¹.

Op het eerste gezicht schijnt in het artikel van Dr. J. De Smet alles gezegd over deze verkoop. Het leenhof verklaarde dat Jan van Tillegem de heerlijkheid van de hand deed *par destrace de povretei* ; de overdracht gebeurde voor de leenheer ; de opperleenheer bekrachtigde. De verkoop was een afgedane zaak die verliep volgens de regels van het toendertijd vigerend feodaal recht ².

Het is nochtans eigenaardig dat er te Sint-Michiels goederen en dan nog een heerlijkheid met hoge rechtspraak gelegen waren die behoorden aan de heren van Voormezele. Vrij vaag is ook de figuur van leenman Jan van Tillegem, zoon van ridder Walter van Wartenbeke. Is er meer geweten over die man dan hetgeen men uit het opstel van Dr. J. De Smet kan halen ? Bij ons weten wordt hij alleen maar vermeld in de twee oorkonden over de verkoop van Tillegem.

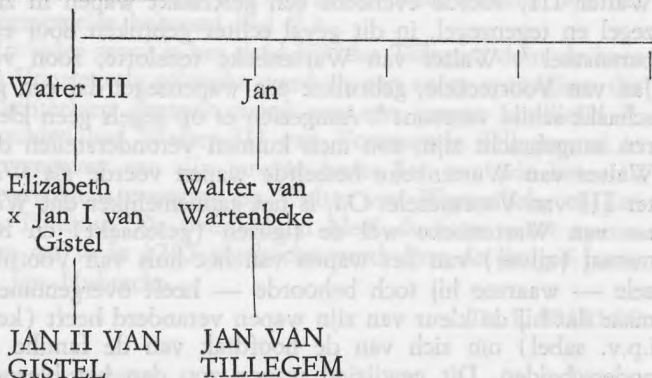
1. J. De Smet, *Twee akten over de verkoop van de heerlijkheid Tillegem (1285)*, A.S.E.B., CV (1968), p. 204-212.

2. Over de verkoop van lenen en het feodaal recht in deze periode, zie o.a. E. Bellette, *La succession aux fiefs dans les coutumes Flamanes*, Parijs, 1926; N. Didier, *Le droit des fiefs dans la coutume de Hainaut au moyen âge*, Rijsel, 1945 en E. Warlop, *De Vlaamse adel vóór 1300*, Handzame, 1968, deel I, p. 368-373. - Wat de betekenis van *par destrace de povretei* betreft, zie L. Falleti, *Le retrait lignager en droit coutumier français*, Parijs, 1923 en E. Warlop, *a.w.*, deel I, p. 358-359.

Is Jan van Tillegem een mysterieus personage, zijn vader is dat niet. Walter van Wartenbeke was afkomstig uit het huis van Voormezele. Hij verschijnt in de bronnen van 1255 tot 1276 en was een zoon van Jan van Voormezele, deze laatste een jongere broer van Walter III, heer van Voormezele. Deze Walter III was de vader van Elizabeth van Voormezele die trouwde met Jan I van Gistel. Hun zoon Jan II is de in de akten betreffende de verkoop van Tillegem genoemde *Jehan, sire de Ghistele, de Formeseles et de le Wastine* ³.

Schematisch voorgesteld :

VOORMEZELE

Jan van Tillegem was dus verwant met zijn leenheer en een afstammeling in mannelijke zijlijn van het oude huis van Voormezele.

3. E. Warlop, *a.w.*, deel II, nr. 221. VOORMEZELE. Voor de identifikatie Walter van Wartenbeke = Walter van Voormezele, zie RA. Kortrijk, oorkonden abtj Merkem, nr. 34 en Brugge, Bisdome, archief abtj van Voormezele, oorkonden, voorl. nr. 42. Een aanvulling bij E. Warlop, *a.w.*, deel II, nr. 221. VOORMEZELE/27: Walter van Voormezele/Wartenbeke wordt ook nog vermeld in 1276 (n.s.), februari (Archives Nationales Paris, Série J 541/3/44). Misschien is hij ook te vereenzelvigen met de in 1272, september genoemde *Watiers de Wartembeke, cheualiers* (ADN. Lille, B. 1561, f° 47 r°-48 r°) en met ridder Walter van Wartenbeke, broer (zwa-ger ?) en erfgenaam van Maielin, heer van Wartenbeke (F. Foppens, *Auberti Miraei opera diplomatica*, Leuven-Brussel, 1723-1748, deel

Deze Voormezeelse afkomst van de oudste bekende heer van Tillegem wordt bevestigd door de heraldiek. Volgens een 17de-eeuws wapenboek voerde de heer van Tillegem een geschaakt wapen van zilver en keel ⁴, terwijl aan de heer van Voormezele een eveneens geschaakt wapen van zilver en sabel toegewezen wordt ⁵. In beide wapens zijn de figuren en het metaal dezelfde, slechts de kleur verschilt.

Dit verschil in de kleur van het wapen schijnt zeer ver terug te gaan, misschien wel tot Walter van Wartenbeke. Walter III, heer van Voormezele, zegelde met een ruiterszegel. Het schild van de ruiterszegel, herhaald in het tegenszegel, was geschaakt ⁶. Jan van Voormezele, jongere broer van Walter III, voerde eveneens een geschaakt wapen in zijn zegel en tegenszegel, in dit geval echter gebroken door een barensteel ⁷. Walter van Wartenbeke tenslotte, zoon van Jan van Voormezele, gebruikte een wapenszegel dat een geschaakt schild vertoont ⁸. Aangezien er op zegels geen kleuren aangebracht zijn, zou men kunnen veronderstellen dat Walter van Wartenbeke hetzelfde wapen voerde als Walter III van Voormezele. O.i. is het aannemelijker dat Walter van Wartenbeke wél de figuren (geschaakt) en het metaal (zilver) van het wapen van het huis van Voormezele — waartoe hij toch behoorde — heeft overgenomen, maar dat hij de kleur van zijn wapen veranderd heeft (keel i.p.v. sabel) om zich van de hoofdtak van de familie te onderscheiden. Dit gewijzigd wapen zou dan het blazoen van de heren van Tillegem geworden zijn ⁹. In de hoofdtak van het huis van Voormezele ging het oorspronkelijke wapen verloren aangezien Elizabeth, dochter van Walter III van Voormezele, trouwde met Jan I van Gistel, wiens afstammelingen het wapen van Gistel bleven voeren.

III, p. 606-607 (1273, juli); J. Diegerick, *Inventaire analytique des archives de la ville d'Ypres*, Brugge, 1853-1868, deel VII, nr. MMCXXIV, p. 12-13 (1273, juli).

4. Stadsbiblioteek Kortrijk, fonds Goethals-Vercruysee, codex nr. 350, f° 211 v°.

5. *Ibidem*, f° 208 r°.

6. RA. Kortrijk, oorkonden abdij Merkem, nr. 18 (1224 (n.s.), januari) en ARA, Verzameling zegelafgietsels, nrs. 6964-6965 (1235).

7. Douet d'Arcq, *Archives de l'Empire. Inventaires et documents. Collection de sceaux*, Parijs, 1873-1878, nr. 2223 (1237).

8. *Ibidem*, nr. 10385 (1276); RA. Kortrijk, oorkonden abdij Merkem, nr. 34 (1260, 14 oktober).

Een laatste vraag. Hoe kwamen de heren van Voormezele in het bezit van de heerlijkheid Tillegem? Wellicht maakte Tillegem deel uit van een oorspronkelijk groter complex van goederen dat de heren van Voormezele ooit in en rond Brugge in leen gehouden hadden van de graven van Vlaanderen. Begin mei 1275 verkocht gravin Margareta een heerlijkheid genaamd het Voormezeelse aan de stad Brugge om in het stadsgebied opgenomen te worden¹⁰. De juiste ligging en omvang van deze heerlijkheid zijn onbekend. Men weet alleen dat het klooster van de Geschoeide Karmers in 1264 op het grondgebied van het Voormezeelse gebouwd werd. Dit klooster lag in de hoek gevormd door de Karmersstraat en de Potterierei¹¹. Misschien was Tillegem een overblijfsel van een groter leen waartoe ook het Voormezeelse behoord had¹²?

In ieder geval is het duidelijk dat Tillegem door de heer van Voormezele gebruikt werd als een soort apanagium dat in achterleen gegeven werd aan een jonger familielid¹³. Misschien had Walter III van Voormezele Tillegem al in leen gegeven aan zijn jongere broer Jan van wie het achtereenvolgens overging op Walter van Wartenbeke en Jan van Tillegem. De heerlijkheid bleef dus een soort apanagium tot ze in 1285 afgekocht werd door de Brugse poorter Jan Hubrecht.

Dr. E. WARLOP

9. Hierop voortgaande mag men veronderstellen dat ook het verloren gegane zegel van Jan van Tillegem een geschaakt schild vertoonde.

10. L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées. V. Syssele, Thourout, Watervliet*, Brussel, 1892, p. 32-35.

11. J. De Smet, *De evolutie van het Brugse stadsgebied*, A.S.E.B., C (1963), p. 94 en voetnoot 13.

12. De heren van Voormezele hadden al in de 11de eeuw bezittingen in de Brugse kasselrij, namelijk te Jabbeke en Aardenburg (M. Gyseling & A. Koch, *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta*, Tongeren, 1950, deel I, nr. 164 (1069)). Het is mogelijk dat deze goederen en ook die in en rond Brugge door huwelijk in handen van het huis van Voormezele gekomen zijn.

13. Het was ten andere de plicht van de oudste zoon te zorgen voor het onderhoud van zijn jongere broers en zusters (E. Warlop, *De Vlaamse adel*, deel I, p. 370-371 en voetnoot 404). Het blijkt echter ook dat hetgeen jongere kinderen ontvingen van het familiehoofd, dikwijls nogal karig toegemeten was (Ibidem, deel I, p. 359 en voetnoot 321).